

1950 Basın Kanunu

Demokrat Partinin iktidara geldikten kısa süre sonra 15 Temmuz 1950 tarihinde çıkardığı 5680 sayılı kanundur. Daha önce yürürlükte olan ve çeşitli düzenlemelere uğrayan 1931 Matbuat Kanunu'nun basın özgürlüğünü sınırlaması bakımından öne çıkan maddelerine göre Millî Mücadele ve inkılap aleyhtarlığı sebebiyle hüküm giyenlerin ya da Millî Mücadele sırasında işgal altında düşmanın amaçlarına uygun hareket etmiş olanların gazete ve dergi çıkarması mümkün değildi. Basın organlarında çalışan personelin isimlerinin hükümete bildirilmesi gerekmekteydi. Padişahlık, hilafetçilik, komünistlik ve anarşistliği kışkırtıcı yayın yapılması ve yurtdışına çıkarılmış olan hanedan üyelerinin yazılarının yayınlanması yasaktı. Ülkenin genel siyasetine zarar verecek yayınlar sebebiyle Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilmekteydi. Bu cezayı alan gazetelerin sorumlularının ceza süresi bitimine kadar farklı isimlerle de olsa yayın yapmaları yasaklanmıştı. Anlaşılacağı gibi 1931 Matbuat Kanunu ile basın üzerinde otorite tesis edilmeye çalışılmış, özellikle zikredilen son maddede gazete ve dergilerin kapatılması Bakanlar Kurulu'nun inisiyatifine bırakılmıştı.

1931 Matbuat Kanunu, takip eden yıllarda birkaç kez değişikliğe uğramakla birlikte, 1938 Haziran'ında, Atatürk'ün hastalığının devlet işlerinden uzaklaşmasını gerektirecek boyuta ulaştığı dönemde yapılan değişikliklerle basın özgürlüğü oldukça sınırlandırılmıştır. Hükümet, bu değişikliklerin gerekçesini, milletlerin hayatında en önemli telkin ve propaganda aracı olan ve halk üzerinde önemli tesirler oluşturan basının, devlet rejiminin ana prensiplerine zararlı olmayacak ve hatta bu prensipleri bütün halk tabakası arasında yayacak ve benimsetecek bir şekilde çalışmasını ve memleketin yüksek çıkarlarına aykırı yayın yapılmamasını sağlamak olarak ifade eder. Bu değişiklikler, Atatürk'ün vefatından sonra Cumhurbaşkanı olan İnönü'nün ve hükümetin basın üzerindeki otoritesini pekiştirmesini sağladı. Bu durum İkinci Dünya Savaşı yıllarında da devam etti. Türkiye'nin savaşa dâhil olmamasına rağmen, savaşın olumsuzluklarına maruz kalması ve bir taraftan sınırlarına dayanan tehdit ile birlikte içeride Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, İş Mükellefiyetleri gibi uygulamaların toplumsal tabakalar arasında iktidar karşıtlığına yol açması, savaş döneminde basın özgürlüğünden söz etmeyi mümkün kılmıyordu. Bu dönemde Bakanlar Kurulu istediği gazeteyi istediği süreyle kapatabilmekteydi. Bu kararlara hiçbir kurum tarafından müdahalede bulunulamazdı. Basın Genel Müdürlüğü'nün kapatma kararını gazeteye bildirmesiyle yetiniliyordu. 1945 yılında Tan Gazetesi'nin kışkırtmalar sonucunda binlerce genç tarafından basılarak tahrip edilmesi, basın üzerindeki baskının yasal sınırlar çerçevesinde kalmadığının göstergelerinden biriydi. Basın üzerindeki denetim basın kanununun yanı sıra Ceza Kanunu'na eklenen 142, 161 ve 163 numaralı maddelerle de desteklenmişti. 1933 yılında yeniden kurularak İçişleri Bakanlığı'na bağlanan Matbuat Umum Müdürlüğü basını yönlendirmeyi amaçlıyordu. 1938'de çıkarılan ve gazete-dergi çıkarılanların ilgili kuruluşa üye olmasını zorunlu kılan Basın Birliği Kanunu benzer şekilde, basını tek elde ve tek amaç doğrultusunda toplamayı ve denetim altına almayı hedefliyordu.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde köklü bir dönüşüm sürecine giren Türkiye'de 27 yıllık Tek Parti iktidarı son bulurken, demokrasiye geçiş süreci başladı. Bu dönemde kurulan Demokrat Parti yeni bir muhalefet partisi olarak basın özgürlüğünden yana tavır takındı. Basın da Demokrat Parti'nin iktidar yolundaki mücadelesini destekleyen ve iktidara gelmesini sağlayan önemli bir etken oldu. CHP bu birlikteliğe karşın basının desteğini sağlamak için çeşitli yollara başvurdu. Bunlardan en önemlisi Haziran 1946'da gerçekleştirilen değişiklikle hükümetin elinden gazete kapatma yetkisinin alınarak yargıya bırakılmasıdır. Menderes, susuzluktan dudakları çatlamış bir insana bir damla su vermeye benzettiği bu değişikliğe rağmen Matbuat Kanunu'nun bütün ağır hükümleriyle ortada durduğunu, söz ve fikir

hürriyetini baskı altına aldığı belirterek atılan adımın yetersizliğine dikkat çekmişti. Basın Birliği'nin kaldırılması başka bir girişimdi. Ancak iktidar, Demokrat Parti'nin sert muhalefetini sayfalarına taşıyan gazetelere yönelik soruşturmalar açarak ve gerektiğinde gazetecileri tutuklatarak basına yönelik baskıcı politikalarını sürdürürken, basın ve Demokrat Parti birlikteliği kuvvetlenmeye devam ediyordu. Demokrat Parti'nin dört yıllık muhalefet döneminin ardından 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelmesi, kamuoyunda ve özellikle basın camiasında basın özgürlüğüne yönelik beklentiyi zirveye taşıdı. Yeni iktidar partisinin bu beklentiye uygun olarak ele aldığı ilk meselelerden biri Basın Kanunu oldu. Menderes, Gazeteciler Cemiyeti ile kanun çıkmadan yaklaşık bir hafta önceki yazışmasında matbuat hürriyetinin demokratik bir rejime yaraşacak şekilde teminat altında bulunması prensibine daima sadık kalınacağını belirterek, Gazeteciler Cemiyeti temsilcileriyle mutabık kalınan esaslar üzerinde tasarıya şekil verilmesinin kararlaştırıldığını belirtiyordu. Kanun tasarısı mecliste müzakere edildiği sırada Cihad Baban ve Bahadır Dülger gibi iktidar partisi milletvekilleri, bu kanunla basına tam bir özgürlük verildiği belirtilirken, tasarının aleyhinde bulunan Abdurrahman Boyacıgiller ve Kemal Türkoğlu, bir Basın Kanunu'na ihtiyaç olmadığını, mevcut Türk Ceza Kanunu ile yetinilebileceğini, geri kalan kısımların da meslek disiplinini alâkadar ettiğinden bir tüzük ile hallolabileceğini savundular. Meclisteki tartışmaların gazetelere de yansımış olduğu görülür. Akşam Gazetesi'nde, Basın Kanunu'na gerek olup olmadığı yönündeki tartışmaya değinilerek, Basın Kanunu'na şiddetle gerek duyulduğu, Basın Kanunu'nu kaldırmak bir yana, Ceza Kanunu'na giren bir kısım hükümlerin Basın Kanunu'na alınarak daha gelişmiş hale getirilmesi gerektiği öne sürülür. Gazeteye göre aksi halde Ceza Kanunu hükümleri arasında gazeteleri ilgilendirenleri arayıp bulmak güç olacaktır. Ayrıca matbuatı ilgilendiren tüm hükümlerin Basın Kanunu'nda toplanmasının mümkün olduğuna değinilir. Gazetede, bu kanundan dolayı Menderes hükümetinin bütün matbuat mensuplarının minnet ve şükranlarını kazanacağı belirtilir. Zafer Gazetesi'nde, basın hürriyetinin 1946'dan itibaren gazetecilerin yılmak bilmeyen azim ve cesaretleri ile bu davayı destekleyen Demokrat Parti'nin kararlı muhalefeti sayesinde tedricen geliştiği ve nihayet demokrasi rejimine yakışan bir karakter kazandığı savunulur. Bu yeni hürriyet rejimiyle birlikte serbest tenkit sahasının genişleyeceği bunun da ülkenin yararına olacağı dile getirilir. Yeni Sabah ve Ulus gibi gazeteler ise Basın Kanunu'nun aceleyle getirildiği eleştirisinde bulunurlar.

Hazırlanan kanun tasarısı 15 Temmuz 1950'de yani seçimlerden iki ay sonra kabul edildi. 1950 Basın Kanunu basının kamuoyunun gelişimine katkısı ve demokrasinin gelişmesindeki etkisi üzerinde durur. Kanuna göre devletin çalışmaları halk çoğunluğunun düşünüş ve görüşüne göre şekillenmelidir. Halk çoğunluğunun düşünüş ve görüşünü yansıtan araçlardan biri de basındır. Basının görevini yerine getirebilmesi için bağımsız olması şarttır. Modern demokrasi ilkeleri bunu gerektirir. Basının özgürlüğüne dayanan demokrasiler gerçek demokrasi niteliği taşıyabilir. Basın hürriyeti milletçe kalkınmayı sağlar. Liberal bir kanun olan 1950 Basın Kanunu, 1931 Matbuat Kanunu ve buna ek olarak yapılan değişikliklerle güçlendirilen basın üzerindeki sıkı hükümet kontrolünü ortadan kaldırdı. Kanunun ilk maddesinde basının serbest olduğu belirtilir. 8. maddeye göre gazete ve dergi çıkarmak için hükümetten izin ya da ruhsat almak gerekmez. Gazetenin ya da derginin adı, yayın konusu, hangi vakitte çıkarılacağı ve idare yeri bilgileri ile, sahibinin ya da sorumlu müdürlerinin ya da varsa eğer yasal temsilcisinin ad, soyad, tabiiyet ve ikametgâh bilgilerini içeren bir beyannameyi, yayının yapılacağı bölgenin en büyük mülki amirine vermeleri yeterlidir. Özel fedakarlıkla elde edilen haberlerin yayımlandıktan sonra 24 saat geçmeden ya da basın organı sahibinden izin alınmadan başka bir gazete ya da dergide yayınlanamayacağı maddesiyle telif hakkı korunur. Kanunun dördüncü bölümünde basında mesuliyet konusuna dair maddeler yer alır. Buna göre basın yoluyla işlenen suçlarda cezai sorumluluk suç teşkil eden yazının ya da resmin sahibiyle birlikte mesul müdüre de aittir. Sorumlu müdür suç teşkil eden haber, vesika ya da yazıyı mahiyetini bilmeden yayınlamış ise bunların sorumluluğu yalnız haber, beyan, vesikayı verene veya yazıyı yazana

aittir. Sorumlu müdür basın organının sahibi tarafından rızasına aykırı olarak yayınlanan yazı ve resimlerden sorumlu olmayıp, böyle bir durumda ceza sorumluluğu yazı ve resimleri yayınlayana aittir. Gazete sahiplerinin hukuki ve mali sorumluluğu olmakla birlikte cezai sorumlulukları yoktur. Beşinci bölümde, cevap ve düzeltme hakkıyla ilgili olarak, bir şahsın haysiyet ve şerefine dokunan veya menfaatini bozan yahut kendisi ile ilgili hakikate aykırı hareketler, düşünceler ve sözlerle açık veya kapalı şekilde bir basın organında yapılan yayından dolayı o şahsın imzasıyla gönderilecek cevap ve düzeltmeyi basın organının sorumlu müdürü metnine hiçbir düşünce ve işaret katmaksızın aynen ve tamamen yayına mecburdur maddesi yer alır. Gönderilen cevap ve düzeltmede suç teşkil eden ifadeler veya cevap ve düzeltmeyi gerektiren yayınlı ilgisiz bulunmayan hususlar mevcut ise veya yayın tarihinden itibaren üç ay geçmişse yayınlamaktan çekinilebilir. Böyle bir durumda çekinmenin sebepleri yazı ile ilgili yerin Sulh Ceza Yargıçlığı'na bildirilir. Yargıç en geç yirmi dört saatte yayın ile alâkası bulunup bulunmadığına ve müddetin geçip geçmediğine karar verir veya münasip göreceği değişikliği yapar. Yargıç kararının uygulanması zorunludur. Yedinci bölümde, kanunda belirtilmiş olan veya basın yoluyla işlenen suçlardan dolayı günlük yayın organları hakkında üç ay ve diğer basılmış eserler hakkında altı ay içinde açılmayan dâvaların dinlenmeyeceği belirtilir. İlgili suçlardan ağır cezayı gerektirenleri, bu tür dâvalara bakmakla görevli mahkemelerde ve diğerleri asliye ceza mahkemelerinde görülür. Kanun, basın davalarında süreci mümkün olduğunca hızlandırmak için savcıların hazırlık soruşturmalarını kanuni ve zaruri sebepler dışında en geç bir hafta içerisinde bitirmelerini zorunlu kılar. Yine bu amaçla basın yoluyla işlenen suçlarla ilgili davaların acele işlerden sayılacağı ve mahkemelerin yıllık tatil dönemlerinde de görüleceği belirtilir. Kötü şöhretli kişiler olarak tanımlanan insanların gazetecilik yapmasını yasaklayan herhangi bir maddeye yeni kanunda yer verilmemiştir.

Demokrat Parti iktidarının ilk yılları Basın Kanunu'nun etkisiyle "basının altın devri" olarak nitelendirilecek kadar olumlu bir havada geçti. Menderes, bu dönemde gazetecilerle çeşitli toplantılar düzenleyerek görüştü. 13 Haziran 1952'de çıkan 5953 sayılı kanunla gazetecilere sosyal haklar tanındı. Ancak gazeteciler ve Menderes hükümeti arasında karşılıklı iyi geçinme politikası çok uzun sürmeden yerini gergin bir havaya bıraktı. Basında çıkan hükümete yönelik sert eleştiriler karşısında hükümet yeni düzenlemelere giderek basın özgürlüğünü sınırlandırmayı tercih etti. 1953 yılında yapılan bu türden değişiklikler de dahil olmak üzere 5680 sayılı Basın Kanunu, toplamda 17 kez değişikliğe uğradı ve 26 Haziran 2004 tarihinde yürürlükten kaldırıldı.

Hüseyin Bayarslan

Kaynakça

BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer: 17.98.29.

Akşam, 15 Temmuz 1950.

Resmi Gazete, Tarih 8 Ağustos 1931, Sayı 1867.

Resmi Gazete, Tarih 24 Temmuz 1950, Sayı 7564.

Resmi Gazete, Tarih 17 Mart 1954, Sayı 8660.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, C. 24, 13 Haziran 1946.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 1, 14 Temmuz 1950.

Ulus, 15 Temmuz 1950.

Yeni Sabah, 15 Temmuz 1950.

Zafer, 15 Temmuz 1950.

GOLOĞLU, Mahmut, **Tek Partili Cumhuriyet**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

İSKİT, Server, **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 1943.

KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019.

KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

ÖZTEKİN, Hülya, **Tan(1938-1945):Serteller Yönetiminde Muhalif Bir Gazetenin Tarihi**, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2013.

TOPUZ, Hıfzı, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1950-basin-kanunu/?pdf=5595> adresinden erişilmiştir